

Nr 92.

Av herr **Ström**, om *åvägbringande av utredning, huru en allmän arbetaresemester må kunna genomföras i Sverige.*

Frågan om beredande av semester åt arbetare blir alltmer aktuell i vårt land. »Det är lätt att förstå, vilken betydelse det måste ha för dem, som dag efter dag 9, 10 timmar och kanske ännu längre stå inestängda i kvava fabriker och verkstäder, där maskinernas buller, dammet, risken att råka ut för olycksfall, arbetets enformighet jämte ackordsystemets och de brådska leveransernas jäkt sliter på nerverna och tröttar kropp och själ, att åtminstone en enda vecka på året få helt spännas ur selen och känna sig fri från det dagliga släpet», yttrar med rätta en på området sakkunnig skriftställare. Men tyvärr är semestern ännu ett ganska okänt begrepp för flertalet kroppsarbetare i vårt land. Endast vid ett fåtal industrier beredes någon tids ledighet med bibehållen lön, ännu mera sällsynt torde det vara att i arbetsavtalen ingå bestämmelser om semester. Denna viktiga fråga är dock föremål för livlig uppmärksamhet från flera håll. Vid centralförbundets för socialt arbete årsmöte i mars 1912 diskuterades detta spörsmål, med inledningsföredrag av fröken Gerda Meyerson, redaktör E. B. Rinman och verkmästaren N. P. Olsson, vilka föredrag refereras i förbundets tidskrift för maj månad samma år. Vi tillåta oss härifrån anföra en del belysande uppgifter rörande arbetaresemester. Det påpekas först, att medan semester med bibehållen lön för arbetare inom vårt land hör mera till undantagen, den återigen börjar bli rätt allmän inom flera andra europeiska länder. I *England* är arbetaresemester rätt vanlig i det att en del fabriker stänger 8—10 dagar en gång om året, t. ex. pingstveckan, då arbetarne på många ställen få sin lön för vardagarna. Inom bomullsindustrien i Lan-

cashire stänga alla fabriker en vecka i augusti. I ett bomullsväveri i Oldham betala arbetarne varje vecka ett bestämt bidrag till föreningskassan och lyfta i augusti hela summan för sin s. k. »Wakesweek». Alla arbetarne resa då till havet till en liten badort, som inrättat sig särskilt för dem.

I *Tyskland* var arbetaresemester för 10 år sedan något som gavs av godhet och omtalas ännu av yrkesinspektörerna såsom »Wohlfartseinrichtung». Men numera fastställs dock semester och man beräknar att 100,000 av tyska rikets arbetare åtnjuta sådan. I Social Tidskrift nr 6 för 1913 refereras ett arbete av dr Ludwig Heyde, medlem av »Bureau für Socialpolitik» om semester för arbetare och handelsbiträden i Tyskland: »Vad handelsbiträdena beträffar är deras semesterfråga betydligt bättre ordnad än arbetarnas, men de hava visst icke semester i den utsträckning man i allmänhet antager, säger dr Heyde. Arbetaresemester är — konstaterar han vidare — redan mycket bruklig i Tyskland, även vid större industriella verk och har visat sig vara det billigaste, mest rationella medel att hålla arbetarne vid god arbetskraft. Sedan länge göra sig yrkesinspektörerna hos arbetsgivarne underrättade om huru semestern verkat och överallt tycks man vara överens om att den uteslutande är till fördel för arbetsgivarne. — »Arbetslusten och arbetskraften ökas.» — »Arbetsprestationen blir större efter semestern.» — »Det är fråga om, om icke firman är den som har största vinsten av den givna semestern.» — Så uttala sig chefer för stora fabriker.

Bästa resultat visar helt naturligt vad jag skulle vilja kalla den *verkliga* semestern d. v. s. *ledighet med full lön*. Många firmor giva nämligen personalen fritt utan att den får någon lön alls, andra giva en viss procent av lönen. På några ställen givas 25 à 30 mark till semesterpengar, lika för alla, en och annan firma ger sina arbetare *både* lönen för fritiden och semesterpengar.

De flesta arbetsgivare uttala sig dock för semester med lön såsom det bästa och naturligaste. Den hessiska yrkesinspektören berättar om en arbetsgivare, som för 10 år sedan införde 8 dagars sommarledighet utan lön, men ingen enda av arbetarne begagnade sig härav. Senare beviljade han lön under ledigheten, men bestämde icke att de åtta dagarna skulle tagas fritt på en gång, och då togo arbetarna ledigt en dag då och då, när det passade dem, vid familjehögtider, folkfester o. d. Så infördes till sist en bestämmelse, att sommarledigheten måste tagas på en gång, och nu bege sig arbetarne vanligen under semestern till bergstrakten, där de få en utmärkt rekreation.

I en annan fabrik fingo de 35 längst anställda arbetarne välja, om de ville ha en veckas ledighet eller en extra veckolön. Ingen av de 35 valde ledigheten, utan pengarna, väl beroende på deras fattigdom.

Icke endast lönens utbetalande utan tvång att verkligen använda semestern till rekreation anses nu i Tyskland vara nödvändiga villkor, då arbetaresemester införes.

Många firmor betala ut lönen på förhand, andra som frukta att missbruk härigenom kan uppstå, i det att arbetaren kunde underlåta att återkomma till fabriken, utbetala lönen först *efter* semestern. Detta sker dock mest inom beklädnadsindustrien, där man på grund av den tysta säsongen ger ovanligt lång semester, 3 à 4 veckor och mer. En och annan fabrik har gått så långt, att man först vid årsslutet lämnat lönen för semester-tiden, ett sätt att fästa arbetarne vid arbetsstället, som icke är tilltalande. Att, som somliga tyska firmor göra, uppställa som villkor för semesters beviljande, att ledigheten tillbringas på bestämda vilohem eller att arbetaren på inga villkor får vara i sitt hem, är väl också särdeles olämpligt. Skola arbetarne och arbeterskorna kunna uppskatta fördelen av semestern, böra de väl ha frihet att själva bestämma var de skola tillbringa densamma. Yrkesinspektörerna i Tyskland påpeka just att missbruk av semester förekommit i ytterst få fall, man har nästan uteslutande goda erfarenheter.

Semesterns längd är mycket olika i Tyskland och beror för det mesta av anställningstidens längd: efter ett bestämt antal arbetsår — ett bestämt antal fridagar. Ledigheten varierar för övrigt mellan tre dagar och tre veckor, de flesta få 1 à 2 veckor, men en vecka borde sannerligen vara minimum, om semestern skall vara till någon nytta.

Liksom hos oss har det i Tyskland framhållits, att beviljandet av semester ej får betraktas som någon slags välgörenhet från arbetsgivarens sida utan är en av klokhet och omtanke förestavad åtgärd. Föröfrigt börjar man mer och mer att införa densamma i tariffavtalen. En och annan firma har semesterbestämmelser införda i sin av yrkesinspektionen fastställda arbetsordning. Av det av dr Heyde framlagda statistiska materialet finner man dock, att ännu betrakta de flesta arbetsgivare semestern som »Wohlfahrtseinrichtung». I synnerhet inom *textilindustrien* är detta fallet. Endast i 3 fall av 35 ingår semesterbestämmelsen i avtalet. Inom denna industri erhålles på många håll semestern först efter 25 års arbete i fabriken och fritiden är då en vecka lång; ett par fabriker giva 2 veckor.

Den yrkesgren, där semester blivit vanligast, så gott som en given sak, är inom *bryggerierna*. Semesterbestämmelsen finnes där i tariffavtalet. Enligt detta avtal borde år 1911 44,744 arbetare vid 1,237 arbetsplatser erhålla semester. En stor del av dessa få dock ingen semester på den

grund, att de ej arbetat tillräckligt länge på samma arbetsplats. Den karenstid som fordras är 1—5 år, i några fall upp till 10 år. Förövrigt är semester införd i rätt stor skala inom näringsmedelsindustrien i Tyskland.

Vidare finna vi, att semester är förhållandevis rätt vanlig inom *porslinsfabriker* och *glasbruk*. Av 322 firmor som tillfrågats ha 13 med tillsammans 5,350 arbetare givit semester. Därtill komma ytterligare 6 arbetsställen med 1,300 arbetare, som tillhöra den av de förenade porslinsfabrikerna grundade understöds-kassan och vilka på grund härav åtnjuta semester. En Kunststein-fabrik i Hamburg ger redan efter $\frac{1}{2}$ års arbete hos firman 1 dags semester med lön, efter 5 år 6 dagar. En asbests-fabrik i Wiesbaden ger först efter 10 års anställning 8—14 dagar, medan en tredje porslinsfabrik, som sysselsätter 350 arbetare, ger 1 vecka efter 1 års, 2 veckor efter 5 års anställning.

Inom *metall-* och *maskinindustrien* förekommer semester rätt ofta, för det mesta efter 5 års anställning. År 1907 erhöles inom tyska metallarbetareförbundet 11,545 arbetare vid 62 arbetsplatser semester. Inom denna industri har den bekanta optiska fabriken Zeiss i Jena gått i spetsen. Där gives efter 1 års arbete 6 dagars ledighet med lön för alla som fyllt 21 år. Semesterbestämmelsen är införd i Zeisska fabriks stiftelseurkund och arbetsordning.

Vidare förekommer i Tyskland semester mycket ofta inom *boktryckerierna* och *bokbinderierna*. För boktryckerierna, där ledigheten varierar mellan 3—12 dagar, är det märkligt att av 116 firmor endast hos *en* semesterbestämmelsen tillkommit genom avtal. Hos *en* firma är den införd i arbetsordningen, men hos alla de övriga 114 betecknas den som välfärdsanordning.

Vad bokbinderierna beträffar visar dr Heydes statistik, att 256 firmor på 40 orter givit semester, 121 av dessa firmor fordra 1 års arbete för semesters erhållande, 28 fordra 3 års arbete, 4 10 år, några 15 och 25 år. En firma giver 6 dagars semester åt manliga arbetare efter 1 års anställning, men de kvinnliga arbetarna ha det betydligt sämre ställt, de få 3 dagars semester efter 12 års anställning.(!)

På det hela taget har semesterfrågan i Tyskland under de sista åren gått raskt framåt, — konstaterar dr Heyde. Den åsikten att även kroppsarbetare böra ha semester tränger mer och mer igenom, säger han, men det borde bli lagligt tvång att semester gives.

För att utröna i vilken utsträckning semester för arbetare verkligen förekommer i vårt land, har centralförbundet för socialt arbete vänt sig till resp. fackförbund med ett frågoformulär, vari upplysningar begärts, dels angående semesterns förekomst inom de olika yrkena, dels under vilka

förhållanden semester beviljas. Vid hänvändelse till arbetsgivareorganisationerna erhöles uppgift om ett 30-tal arbetsgivare, som, utan att något avtal därom träffats, på eget initiativ beviljat sina arbetare semester. På samma gång framhölls bestämt, att arbetsgivareorganisationerna som sådana ställa sig avvisande till det krav på semester, som på senare år ha från en del fackförbund framställts.

Detta intygas från fackförbundens sida, där man påpekar huru motioner angående semesterfrågan förekommit vid förbundskongresserna och beslut om underhandlingar om semester fattats.

De inkomna uppgifterna visa emellertid, att antalet organiserade arbetare hos enskilda arbetsgivare — statens och kommunernas arbetare behandlas för sig — som i Sverige åtnjuta semester, uppgå till omkring 20,000. Av dessa ha 3,275 fått semester genom kollektivavtal, alla de övriga genom arbetsgivarens muntliga — någon gång skriftliga utfästelse. Till den förra gruppen höra bageri-, bryggeri-, charkuteri- och slakteriarbetare, sadelmakare och skorstensfejare i Stockholm samt herrfrisörer. Den senare gruppen omfattar gruvarbetare, järn- och metallarbetare, skoarbetare, textilarbetare, träarbetare, typografer, sulfitarbetare, kvarnarbetare, eldare och maskinister, arbetare i margarin- och chokladfabriker.

Det är en ganska ringa procent av de olika yrkenas arbetare som ha semester, om man undantager charkuteriarbetarne, där nästan alla eller 96,6 procent få semester. Typograferna äro de i detta fall lyckligast lottrade, i det att 40,5 procent hade semester 1912. Därefter komma bageriarbetarne 33,6 procent, järn- och metallarbetarne (i järn- och stålvarufabriker och mekaniska verkstäder) 14 procent, bryggeriarbetarne 13,2 procent. Av textilarbetarne ha enligt uppgifterna endast arbetarne på ett enda arbetsställe, hos Malmö Yllefabriks A.-B., omkring 1,800 till antalet, semester, vilket utgör omkring 4,2 procent av textilarbetarne. Vad gruvarbetarne beträffar ha 2 större arbetsgivare: Luossavara-Kirunavara A.-B. och Bergverksaktiebolaget Freja beviljat semester på vissa villkor. Hos den förra firman omfattar semestern omkring 2,700 arbetare, medan Freja-bolaget ger semester blott åt 10 av dess äldsta arbetare.

För övrigt är antalet arbetsställen, där semester beviljas, störst för typograferna, som 1912 räknade 208 sådana. Inom verkstadsindustrien har uppgivits, att 29 firmor sommaren 1913 beviljade semester åt personalen, omfattande tillsammans 5,610 arbetare. Av dessa finnas 11 firmor i Stockholm, där också litograferna hos 10 firmor få semester, 9 tryckerier i landsorten ge litograferna semester. Näst Stockholm tycks Malmö vara den ort, där semester för arbetare trängt bäst igenom; utom 3 litografiska anstalter kan man anteckna ett 10-tal firmor, som ge semester, däribland som ovan

nämnts Malmö Yllefabriks A.-B., Mazettis och Hultmans chokladfabriker, Zeniths Margarinfabrik och Malmö stora valskvarn. Göteborg representeras av Göteborgs litografiska A.-B., Svenska Kullagerfabriken, A.-B. Vulcan m. fl., medan de största i Stockholm förekommande äro Nya A.-B. Atlas, Stockholms Bryggerier, A.-B. Pumpseparator, A.-B. Wiklund, A.-B. Arehns Mek. Verkstad, A.-B. Centraltryckeriet, Börtzells Tryckeri-A.-B. m. fl. stora tryckerier.

Vid semesters beviljande fordras på många håll, att arbetaren skall ha varit anställd viss tid på arbetsplatsen och i de flesta fall ges semester endast åt utlärdade arbetare. Den anställningstid som fordras är mycket olika tillmätt, växlar från 6 månader till 20 år. 1 och 2 år är dock vanligast. 3, 4 eller 5 års anställningstid förekommer ofta. Semestertidens längd är mycket växlande. Av utredningen framgår att 7 dagars semester är vanligast, där semestern erhållits genom kollektivavtal. 14 dagars semester och t. o. m. 3 à 4 veckor gives åt många typografer, åt gruvarbetare, åt en del (89) verkstadsarbetare, skorstensfejare i Stockholm samt träarbetarne vid Kiruna- och Malmbergets gruvor. Bland järn- och metallarbetarne ha största antalet 7 à 8 dagars semester. Mindre än 7 dagar, d. v. s. 3—6 dagar ha 2,665 arbetare av dem undersökningen omfattar.

Löneförhållandena under semestertiden tyckas för flertalet vara gynnsamma, i det full lön antecknats för 11,677, medan 8,427 få blott en del av sin lön. För övrigt betalas på en del ställen full lön till de arbetare, som varit anställda till exempel 5 eller 3 år, halv lön till kortare tid anställda.

I själva verket är det ju ett fåtal enskilda arbetsgivare, som insett arbetaresemesterns betydelse. Ekonomiska och konkurrenshänsyn uppges ställa sig hindrande i vägen, ävensom praktiska svårigheter att uppehålla en kontinuerlig drift, om semester införes. På många håll har man stängt hela fabriken en vecka eller så och givit personalen semester på en gång, — midsommarveckan var 1913 härtill företrädesvis använd —; och på andra håll låter man ett visst antal arbetare få semester samtidigt. Huru härmed fördelaktigast ordnas kommer väl praktiken att visa. Flera arbetsgivare ha förklarat, att om arbetarna använda semestertiden rätt, d. v. s. till att genom friluftsliv stärka sig återvända de i regeln uppfriskade och intresserade med goda arbetskrafter och utföra då bättre och mera arbete, så att de på kort tid återhörda den extra utgift ledigheten förorsakat.

För att arbetaresemestern skall ingå i det allmänna medvetandet, fordras det att stat och kommun här gå i spetsen och bereda sina fast anställda arbetare årlig semester. I Sverige kunna vi anteckna att telegrafverkets arbetare (=tjänstemän av lägre grad) d. v. s. stationsbiträden och

reparatörer sedan 1908 åtnjuta 15 dagars semester med full lön, att hospitalpersonalen — uppsyningsmän, sköterskor och ekonomipersonal — efter ett års anställning få 15—30 dagars semester med full lön, detta sedan 1905 och 1908, samt att tulltjänstemän av lägre grad — uppsyningsmän, vaktmästare, kustvakter m. fl. — även få 15 dagars semester sedan 1913. Samma förmån — 15 dagar med full lön — ger staten även åt brevbärare och lägre tjänstemän vid järnvägen. Vid posten infördes semestern 1914.

Vad kommunerna angår ha 15 av Sveriges städer infört semester för sina fast anställda arbetare. På en del håll har det skett genom kollektivavtal, på andra genom personliga avtal. Kommunalarbetarnes antal är omkring 12,000, av dessa ha omkring 2,300, d. v. s. 19,1 procent, semester. I några fall fordras 5 års anställningstid för semesterns erhållande, i de flesta 2 år. Semesterns längd är i allmänhet 7 dagar, för gasverkets retorteldare 10 à 14 dagar på ett par ställen. Full lön betalas överallt under semestern.

Svårigheten att vid denna undersökning kunna erhålla tillräckliga och fullt tillförlitliga upplysningar har, uppgives det, som alltid vid icke officiella undersökningar, varit stor. En inblick i förhållandena ger den dock alltid, om än siffrorna i allmänhet äro approximativa.

Till belysning av frågan om möjligheterna för beredande av en fullt genomförd arbetaresemester hos oss med bibehållen avlöning och de vägar, man därvid har att följa, må här lämnas några utdrag av de anföranden, som höllos vid centralförbundets ovannämnda kongress. Herr N. P. Olsson yttrade bland annat:

»Mot arbetaresemester göres ofta den invändningen, att industrien icke förmår bära den utgift, som allmän semesterledighet för dess arbetare skulle innebära, därest arbetarne skulle erhålla full lön under sin ledighet, samt att det skulle stöta på stora svårigheter att bevilja semester i någon större utsträckning, såvida man ville tänka på kontinuerlig drift av verksamhet och effektiv konkurrens med den utländska industrien. Vad nu först industriens bärkraft beträffar, så hörde man precis samma argument framhållas, när arbetarna för några år sedan begärde en förkortning av arbetstiden från 11 à 12 timmars dag till 10 timmar; men så vitt jag kan bedöma, har icke denna reform på minsta sätt inverkat menligt, tvärtom vill det synas, som om industrien blivit mera konkurrenskraftig efter förkortningen av arbetsdagen, än den var förut. Min övertygelse är den, att den industri, som drives med vaket, intelligent och för arbetet intresserat folk, har större möjlighet att bestå i konkurrensen än den som endast har slöa, okunniga och likgiltiga arbetare. Det bör således ligga i industriens eget intresse att underhålla och befordra spänstighet och arbetslusten hos arbetare. Ett av de verksammaste medlen härtill ligger just däri att låta

arbetaren någon liten tid av året känna sig fullkomligt fri från det dagliga släpet. Jag är fullt övertygad därom, att arbetaren efter en tids ledighet, använd på sätt jag förut angivit, skall känna sig mera intresserad för sitt arbete och därigenom utföra mera och bättre arbete samt sålunda på ganska kort tid därmed återbörda den extra utgift ledigheten förorsakat.»

Dr E. B. Rinman anför bland annat följande:

»För att arbetaresemestern skall få en verklig social betydelse, fordras emellertid, att den blir något annat och mera än en sporadiskt förekommande välfärdsanordning. När man vill ta upp denna fråga, torde det till en början vara nödvändigt att begränsa den till industriarbetare och med dem socialt jämställde i allmän och enskild tjänst. I detta sammanhang borde nu fränskiljas icke blott säsongyrkena utan ock jordbruket, där problemet ställde sig väsentligen annorlunda, vilket dock icke betydde, att frågan där saknade betydelse.

Tre vägar eller stadier för frågans framförande finnas. Först och främst måste det ingå i det allmänna medvetandet, att stat och *kommun* böra anses skyldiga att bereda alla fast anställda arbetare — icke blott sådana med tjänstemannaställning — årlig semester. I detta avseende torde ännu mycket fattas.

Vad beträffar industrien blir frågan nog aldrig tillfredsställande löst på frivillighetens väg, förrän den upptages i kollektivavtalen och därigenom kommer inom sfären av ömsesidigt överenskomna rättigheter och skyldigheter. Att stödja arbetarna i deras strävan att på denna väg ernå semester är därför också ett medel, som bör tagas i akt.

Men slutligen måste övervägas, om icke arbetareskyddslagstiftningen också borde ta semesterfrågan om hand. Frågan är av allmänt intresse ur folkhälsans och rashygienens synpunkt. Exempel saknas icke i äldre svensk lagstiftning om bestämmelser av analog natur. Dessutom skulle invändningen om svårigheterna för industrien härmed i viss mån bemötas. En för alla likställda företag gällande lag skulle upphäva konkurrenssynpunkten, ingen bleve sämre ställd än sin konkurrent genom semester åt arbetarne, när alla stå lika inför lagen.»

I princip har också riksdagen redan accepterat arbetaresemestern, i det den 1914 beslutat att hos Kungl. Maj:t begära utredning angående beredande av viss tids tjänstledighet med bibehållna löneförmåner (semester) åt arbetare och med dem likställda, vilka ha stadigvarande sysselsättning vid statsförvaltningen. Vi hänvisa härvid dels till andra kammarens motion nr 69 vid 1914 års B-riksdag, dels till utskottsutlåtanden nr 1, 4:de avd., 13 saml., samt nr 9, 2 avd., 12 saml.

Emellertid synes det mig, att behovet av en dylik vederkvickelse är

lika starkt för arbetare, som äro anställda i den enskilda industrien och inom kommunernas förvaltning, varför även denna fråga bör bli föremål för statsmakternas uppmärksamhet.

Utan att på något sätt vilja föregripa den av riksdagen beslutade, men, tyvärr, mig veterligt ännu ej igångsatta utredningen rörande semester för de inom statsförvaltningen anställda arbetarne, vill jag framhålla vikten av att semesterfrågan även för övriga arbetare nu upptages till undersökning. Till förut angivna skäl må även anföras följande.

Allt efter som den industriella utvecklingen och jakten efter profit fortskrider göras på alla arbetsområden ständiga försök att undan för undan öka arbetsintensiteten. Ackordsarbetet, särskilt under dyrtider, utökas och pressar i många fall ut sista musten hos arbetaren, som ökar och ökar arbetsenergien för att uppdriva sin lilla arbetsförtjänst.

Det nu pågående världskriget har icke blott i krigförande utan även i neutrala länder medfört för arbetarne en säkerligen högst väsentligt ökad arbetsbörda, vartill kommer att den genom dyrtiden sänkta reallönen samtidigt försämrat deras ekonomiska och sociala läge.

Att allt detta kan för folkhälsan och alldeles särskilt för industriarbetarnes och därmed jämställda arbetarkategoriens hälsa medföra betydande vådor, torde icke kunna bestridas. Det torde då vara statsmakternas plikt att tillse, att allt göres för att motverka dessa vådor för folkhälsan. Det torde även vara ett dess intresse efter som det allmänna genom sina utgifter för fattigvård, hälsovård, folkpensionering m. m. är även ekonomiskt intresserat av att folkhälsan med all kraft vidmakthålles. Det skall icke kunna förnekas att en allmänt genomförd, väl utnyttjad arbetaresemester, d. v. s. en viss tids tjänstledighet åt våra arbetare med bibehållna löneförmåner, skall innebära ett verkligt årligt krafttillskott åt folkhälsan.

I anslutning till vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning, på vad sätt genom statens medverkan en allmän arbetaresemester skall kunna genomföras i vårt land.

Stockholm den 5 februari 1917.

Fredrik Ström.